

Memoria queer în spațiul românesc: elitism, activism, anarhism

Andreea Mironescu & Doris Mironescu

Alexandru Philippide Institute of Romanian Philology, Romanian Academy
Institute of Interdisciplinary Research, Alexandru Ioan Cuza University of Iași
Faculty of Letters, Alexandru Ioan Cuza University of Iași
Corresponding author emails: andreea.mironescu@uaic.ro

Queer memory in the Romanian space: elitism, activism, anarchism

Abstract: This article examines the diversification of queer memoirs and memorialization practices in Romania, according to the variables of class, gender, and the medium of remembrance. Drawing on a variety of LGBTQ+ cultural products highlighting the shift from a memoir tradition dominated by upper class male intellectuals to more diverse and inclusive forms of expression, taking place at the same time as a shift from memoirs and diaries published posthumously to life-writing and a variety of life narratives, including autotheory, film, and poetry. We highlight the necessity to include sexual identity as an important vector in the study of Romanian cultural memory and memoir writing.

Keywords: queer, LGBTQ+, cultural memory, life writing, gender and sexual identity, class, Romanian literature

Citation suggestion: Mironescu, Andreea, Doris Mironescu . "Memoria queer în spațiul românesc: elitism, activism, anarhism". *Transilvania*, no. 10 (2025): 58-69.
<https://doi.org/10.51391/trva.2025.10.07>.

Articolul de față urmărește diversificarea expresiilor memorialistice queer și construcția unei memorii culturale LGBTQ+, propunându-și o sistematizare temporală a fazelor sale și o discuție ideologică a acestora. O parte importantă a culturii queer, și, implicit, a oricărui meta-discurs pe marginea acesteia, este chiar vocabularul teoretic – unul evolutiv, cu termeni aflați în concurență și conectați unor poziții ideologice mai mult sau mai puțin explicite¹. Dacă discursul public al ACCEPT, „prima organizație din România dedicată apărării drepturilor persoanelor LGBTQIA+”², și-a actualizat, în cei aproape 30 de ani de existență, denumirea grupului polimorf pe care îl reprezintă, rămânând totodată fidelă acronimului oficial, în corpusul pe care îl analizăm terminologia este una mai fluidă, cu diferențe care exprimă atât istoricitatea vocabularului queer, cât și excluderi (de exemplu, termeni genizați ca homosexualitate sau gay) sau poziții revendicative ofensive (queer în varianta sa anarhistă). Una dintre primele problematizări românești îi aparține lui George Bălan, care folosește perifraza „celălalt eros”, la începutul anilor 2000³, în timp ce, în 2011, Florin Buhuceanu își intitulează cercetarea istorică *Homoistorii*⁴. Luca Istodor folosește pentru antologia sa *Un spațiu doar al nostru* (2020) subtitlul „Povești de dragoste LGBTQ”⁵, iar Alex Zorilă uzează de sintagma „femei LBTQ+”, implicând „femeile queer și persoanele non-binare care se identifică drept lesbiene”, fapt care indică un aparat conceptual mai nișat, punând accentul pe „dimensiunea intersecțională a istoriei [lor]”⁶. Ramona Dima folosește, în cartea sa dedicată istoriei reprezentărilor queer din România formula „cultură queer”, utilizând acest termen cu sens incluziv și extindere temporală amplă (1920-2018)⁷. În cazul nostru, folosim termenul queer și într-un sens general, trans-istoric, dar și într-unul particular,

1. Ideea însăși de poziționalitate este una importantă în studiile queer. Vezi de exemplu Nóra Ugron. „Writing Queer Eastern European Worlds: Queer-feminist Literary and Activist Practices in Romania”, *Transilvania*, nr. 3 (2025): 11-27. În ce ne privește, poziția noastră este una din exterior, iar perspectiva pe care o adoptăm îmbină analiza istorico-literară cu practici interpretative din sfera studiilor culturale.

2. Vezi <https://acceptromania.ro>, website, accesat pe 26 iulie 2025.

3. George Bălan, *Celălalt eros* (Chișinău: Cartier, 2001).

4. Florin Buhuceanu, *Homoistorii. Ieșirea din invizibilitate* (București: Humanitas, 2022) a apărut în prima ediție la editura Maiko din București, în anul 2011.

5. Luca Istodor, *Un spațiu doar al nostru. Povești de dragoste LGBTQ* (București: Hecate, 2020).

6. *Ibidem*.

7. Ramona Dima, *Cultura queer în România, 1920–2018* (București: Hecate, 2022).

acolo unde anumite opere îl definesc ca vehicul politic, fără a ocoli și termeni care localizează temporal memoria queer, precum homosexualitate, gay ș.a. De asemenea, atunci când ne referim la dimensiunea instituțională a memoriei culturale queer, folosim acronimul consacrat LGBTQ+ (în forma lui cea mai comună), pentru a sublinia componenta activistă a acestei memorii.

Teza noastră este că acest proces, început la nivel subteran în perioada interbelică⁸, dar cu acces la sfera culturală publică în perioada postcomunistă, înregistrează o mutație de la o memorialistică modernist-estetizantă a intelectualilor bărbați gay din „lumea bună” către expresii mai diversificate în raport cu vectorul de clasă, gen și mediu memorial ale experienței queer. Astfel, poveștile de viață ale femeilor queer devin mult mai proeminente, apar și relatări ale experienței queer de la marginile spectrului social, concomitent cu schimbarea mediului de la memorialistică la life-writing, povestiri de viață, film, poezie, teorie critică queer sau autoficțiunea cu o componentă auto-teoretizantă. Simultan, se produce un viraj de la ethosul anticomunist al recuperării memoriei intelectualilor queer din interbelic și prelungirile sale postbelice către un activism neoliberal și, ulterior, către un anarhism anticapitalist. Astfel, putem vorbi de prezența a unor vectori de gen, de clasă și ideologici⁹ care modelează exprimarea, instituționalizarea, ca și receptarea acestei memorii culturale.

Aspirații neoliberale și branding anticomunist

Ca și alte memorii reprimite – desigur, din motive diferite – în timpul regimului comunist, ceea ce am putea numi memoria culturală queer începe să se coaguleze, mai întâi marginal, odată cu căderea dictaturii ceaușiste în 1989 și cu debutul tranziției către schimbările economice și sociale asociate neoliberalismului. Așa cum a fost teoretizată de Jan Assmann la începutul anilor '90¹⁰, memoria culturală este una bazată pe putere instituțională, implicând și o poziție de clasă și influență politică: elitele politice fac memoria (chiar când aceste „elite” sunt fosta clasă exploatată). În acest sens, memoria culturală națională nu poate fi decât una heteronormativă, după cum observă și Ramona Dima, vorbind despre existența unei culturi queer în România „ca alternativă la ideea monolitică de cultură sau cultură română”¹¹. Construcția unei memorii LGBTQ+, într-o prima fază de cristalizare a ei, e grefată pe această cultură națională (aflată ea însăși într-un proces de rearanjare după 1989), revendicându-se – cel puțin în latura sa aliniată respectabilității publice, ca memorie a elitelor, reclamată ca atare de un activist precum Florin Buhuceanu sau de un intelectual militant din generația mai veche, muzicologul George Bălan¹². Într-o a doua fază, vizibilă în jurul anului 2015, cultura *queer* din România se articulează în sensul unei poziții hotărât revendicatoare, care nu mai solicită doar incluzivitatea, participarea la cultura dominantă (heteronormativă, a elitelor, masculină), ci reclamă crearea unor „spații aparte” și „adăposturi” care funcționează ca *safe spaces* inclusiv prin excludere, dar care pot fi, ipotetic, deschise și pentru cei care nu aparțin comunității queer.

Supuse unui proces de cenzurare și reglementare juridică severă înainte de 1989 – fiind permisă, totuși, existența unor manifestări subterane – experiențele și memoria queer își găsesc un cadru de resurrecție după 1990, ca parte al unui proces mai amplu de democratizare, protejare a drepturilor omului și liberalizare. Aceste schimbări politice, economice și ideologice permit sau chiar susțin emergența unei infrastructuri para-instituționale (prin ONG-uri precum ACCEPT) și ale unor medii (presa, mai târziu Internetul) pentru coagularea activismului LGBTQ+ și a unei

8. O memorie culturală queer se manifestă și în epocile anterioare, dar lipsită de coerența și de caracterul sistemic și instituțional din interbelic. Îi putem nota pe Constanța Vintilă-Ghițulescu, scriind despre cazuri penale de homosexualitate în epoca fanariotă în *Focul amorului. Despre dragoste și sexualitate în societatea românească, 1750-1830* (București: Humanitas, 2006) sau Florin Buhuceanu despre personalități queer de la sfârșitul secolului XIX (Buhuceanu, *Homoistorii*, 20-44.). Vezi și Ramona Dima, *Cultura queer în România*, 2022, p. 29 și urm., care vorbește inclusiv despre femei queer pedepsite de regimul comunist.

9. Deși nu avem în vedere propriu-zis o analiză de clasă a memorialisticii queer, aceasta fiind complicată de faptul că omogenitatea de clasă a autorilor și autoarelor de memorii e una de grad ridicat în fiecare dintre cele două etape pe care le-am identificat, putem observa o diversificare din acest punct de vedere inițial în mediul online, mai democratic din punctul de vedere al accesibilității decât sistemul editorial, iar începând cu 2020 și în volumele cu tematică queer discutate în a doua parte a articolului. Pentru utilitatea unor operatori precum clasă și ideologie în analiza postcomunismului și a formelor sale mnemonice vezi Mihai Iovănel, *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* (București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2017) și Mihai Iovănel, „Ideologiile memoriei în comunism și postcomunism”, *Transilvania*, nr. 11-12 (2024): 1-8; Andreea Mironescu, Borza Cosmin, Iovănel Mihai, Adriana Stan, „Romanele memoriei: noi subgenuri pentru literatura română contemporană”, *Transilvania*, nr. 8 (2024). 1-19.

10. Vezi Jan Assmann, *Memoria culturală. Scriere, amintire și identitate politică în marile culturi antice*, trad. Octavian Nicolae, Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2013.

11. Ramona Dima, *Cultura queer*, 11. Trebuie menționat totuși că cercetătoarea include în cultura queer nu doar auto-reprezentările persoanelor LGBTQ+, ci reprezentările, adesea distorsionate, dar canonizate ca atare, venite din zona heteronormativității.

12. Bălan îi scrie lui Andrei Pleșu în acești termeni, după respingerea ideii unei rubrici săptămânale cu tematică queer în *Dilema veche*: „Mi se rupe inima văzând cum această pătură socială, nu foarte largă, dar adesea de mare calitate, trebuie să ducă mai departe în această țară a tuturor libertăților o existență de cârțiță”. Apud Tatiana Niculescu (coord.), *Iubirea din oglindă: despre sex și identitate* (București: Humanitas, 2017), 9. În *Homoistorii*, Buhuceanu invocă memoria elitelor gay ca un fir roșu al volumului, altfel unul polifonic, incluzând povești de viață ale persoanelor queer din medii sociale diferite.

memorii comunitare. Este important să observăm că modificările legislative și transformările culturale legate de impunerea unui cadru juridic și discursiv tolerant sau chiar incluziv față de grupurile LGBTQ+ (așa numitele „minorități sexuale”) au loc relativ sincron în România, într-un cadru politic transnațional mai cuprinzător. *Timing*-ul încetării persecuției penale a manifestărilor unei sexualități non-heteronormative este aproximativ același în statele ex-sovietice sau aflate, în timpul Războiului Rece, în sfera de influență a URSS – și se datorează în bună măsură aderării la Consiliul Europei și la UE, mișcare ce a presupus inclusiv îndeplinirea unor indicatori ținând de drepturile omului. Relațiile sexuale între persoanele de același sex sunt, în genere, decriminalizate în anii '90, deși există și state care nu au incriminat homosexualitatea în socialism (Polonia) sau au ridicat această interdicție înainte de 1989 (Ungaria, Cehoslovacia)¹³. În România, „relațiile dintre persoane de același sex, săvârșite în public sau dacă au produs scandal public”, rămân sub incidența Codului Penal până în 2001¹⁴, când abrogarea articolului 200 este urgentată de negocierile pentru aderarea la UE.

Tot în prima decadă post-comunistă apar în Europa de Est ONG-uri precum ACCEPT, susținute de fonduri și know-how venite dinspre Vest¹⁵, fapt care a creat, dincolo de efectele benefice, o nouă relație de subalternizare în Vestul liberal și dezvoltat și Estul întârziat și barbar¹⁶. Deconstruită, în ultimele decenii, de cercetători din spațiul est-european¹⁷, această (auto)subalternizare a marcat fondator construcția unei culturii LGBTQ+ în postcomunismul incipient (dar și ulterior), aliniind-o aceleiași narațiuni aspiraționiste și neoliberale a ajungerii din urmă a Vestului, care a dominat tranziția economică a României¹⁸. Totodată, a generat, în România și în alte state (Polonia, Ungaria), un discurs naționalist și anti-european, dar și un răspuns în linie națională a activismului cultural LGBTQ+, constând în promovarea unei „elite culturale gay”¹⁹ (inclusiv prin includerea unor personalități incerte pe baza zvonisticii din epocă), care să înobileze și să ancoreze în istoria națională mișcarea LGBTQ+²⁰.

Un al doilea element important care a marcat construcția unei memorii culturale queer în postcomunismul românesc este anti-comunismul. Din nou, trebuie să observăm că alianța dintre neoliberalism și anticomunism nu este una surprinzătoare sau cu un caracter excepțional, limitat la cazul anume discutat aici, ci o mezialianță care a modelat chiar formarea memoriei anticomunismului²¹. În România (și nu numai), activismul pentru drepturile omului și coagularea unei memorii LGBTQ+ coincide temporal cu activismul anticomunist și cu emergența pe piață a memorialisticii traumatice. Chiar dacă aceste memorii nu se intersectează la prima vedere, ele nu apar în cadre concurente. Dimpotrivă, dincolo de faptul că sunt publicate (sau republicate) la editura Humanitas, ele fac parte din același corpus cultural.

Întâmplător sau nu, atât jurnalele queer provenite din epoca interbelică sau din primul deceniu postbelic, cât și memoriile care recapitulează acest interval formează un grup de texte relativ omogen, aparținând unui grup de personaje cu relevanță culturală, legate prin conexiuni personale, orientare artistică, dar mai ales aduse laolaltă de persecuția politică a totalitarismului dejist. Este vorba de jurnale precum cele ale lui Mihai Rădulescu, *Jocul cu moartea* (1999), și Petre Sirin, *Castele în Spania* (2013), sau de memoriile lui I. Negoiteșcu, *Straja dragonilor* (1994), și George Tomaziu, *Jurnalul unui figurant* (1995), descoperite și publicate în anii '90 sau puțin după aceea ca parte

13. Radzhana Buyantueva, Maryna Shevtsova, „Introduction: LGBTQ+Activism and the Power of Locals”, în *LGBTQ+ Activism in Central and Eastern Europe. Resistance, Representation and Identity*, ed. Radzhana Buyantueva, Maryna Shevtsova (London: Palgrave Macmillan, 2019), 6.

14. Vezi Ordonanța de Urgentă no. 89 din 21 iunie 2001. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocumentAfis/29185#?>. Accesată la 26 iulie 2025.

15. Vezi Robert Kulpa, Joanna Mizielnińska, eds., *De-Center Western Sexualities. Central and Eastern European Perspective* (London: Routledge, 2011); Radzhana Buyantueva, Maryna Shevtsova, „Introduction: LGBTQ+Activism and the Power of Locals”, în *LGBTQ+ Activism in Central and Eastern Europe* (London: Palgrave Macmillan, 2019), 1-19.

16. Vezi Robert Kulpa, Joanna Mizielnińska, eds., *De-Center Western Sexualities. Central and Eastern European Perspective* (London: Routledge, 2011).

17. De exemplu Bogdan Popa, *De-Centring Queer Theory: Communist Sexuality in the Flow During and After the Cold War* (Manchester: Manchester University Press, 2001). Vezi și Mironescu Andreea, Gabriela Vieru, „Queer Autofiction as Reparative Practice: Coming Out in Literature”, *European Journal of Women's Studies* (forthcoming).

18. Pentru o critică recentă a acestei poziții, vezi Veda Popovici, „Solidarity in Illegality: How the Corrupt East is Already a Queer East”, în *Queer-Feminist Solidarity and the East/West Divide*, ed. Katharina Wiedlack, Saltanat Shoshanova, Masha Godovannaya (Berlin: Peter Lang, 2020), 51-76.

19. Sintagma este vehiculată în presa anilor 90 și 2000 care evalua fenomenul restituirii editoriale, la edituri de prestigiu, a scrierilor autobiografice ale unor intelectuali români de orientare queer. Vezi „Elita gay din România în pușcăriile comuniste”. <https://www.9am.ro/stiri-revista-presei/Social/61794/Elita-gay-din-Romania-in-puscariile-comuniste.html>. Accesat 26 iulie 2025.

20. Direcția este reprezentată mai întâi de George Bălan, care, în *Celălalt Eros* (Chișinău: Cartier, 2001) și în *Lubirea interzisă* (Chișinău: Cartier, 2002) ancorează cultura gay autohtonă într-o tradiție universală reconstruită, din păcate, fără prea multă rigoare și pe un ton rapsodic uneori nepotrivit. Ulterior, Florin Buhuceanu (*Homoistorii*, 2011) realizează o cercetare mai aplicată, folosind argumentul excelenței culturale pentru a apăra cauza unei mai bune reprezentări a homosexualității în cultura națională.

21. Vezi Zoltan Dujisin, „A history of post-communist remembrance: From memory politics to the emergence of a field of anticommunism”, *Theory and Society* 50 (2021): 65–96.

a memoriei victimelor comunismului. Existența lor, ca și scoaterea lor la iveală în anii 1990²², ridică probleme legate de motivele care fac ca anumite reprezentări ale identității queer, și nu altele, să capete o legitimitate canonică, culturală dar și politică, într-o societate post-totalitară.

Aceste scrieri sunt recuperate ca parte a ofensivei memoriale din această perioadă, realizată în favoarea sau în numele intelectualilor victime ale totalitarismului dejist. Marele proces al grupurilor Constantin Noica – Dinu Pillat din 1959 capătă o mare celebritate în anii 1990 datorită numărului mare de publicații care îl memorializează²³, iar faptul că unii dintre cei implicați fuseseră persecutați și pentru că erau homosexuali atașază cauza acestei minorități persecutate la cauza culturii române mainstream, aflată sub asediu. Recuperarea memoriei queer a anilor '40-'50 se face pe acest fond de revizionism cultural, la care se adaugă o componentă de clasă – toți acești intelectuali gay provin din familii „vechi”, care sunt vulnerabile la persecuția politică în faza represivă, de început a regimului comunist –, ca și o dominantă artistică – expresia de sine accentuată queer împrumută ceva din libertatea estetismului și din bravada comportamentului dandy. Trăsăturile menționate se găsesc reunite într-una dintre opțiunile de branding editorial ale acestei perioade: jurnalul lui Petre Sirin, care urmează cronologic celorlalte apariții, este prezentat pe ultima copertă drept „prima evocare din interior a ceea ce presa a numit elita gay din România din anii postbelici”²⁴. Asta subliniază importanța infrastructurii editoriale în recuperarea – și marketizarea aferentă – a identităților gay: în cazul de față, editura Humanitas recuperează nu doar memorialistica anticomunistă legată de grupul de la Păltiniș, ci și memorialistica personalităților gay racordate direct sau indirect la acest grup.

Masculinitate, estetism, elitism în România (post)comunistă

Pentru ca o memorialistică queer să apară în spațiul românesc este nevoie ca, pe de o parte, să se manifeste o cultură a toleranței pentru diferența sexuală și de gen, iar pe de alta, practica scrisului memorialistic să capete prestigiu și rulaj canonic. Ambele precondiții sunt îndeplinite în perioada interbelică, atunci când personajele queer și tema opțiunii sexuale și de gen non-normative apar tot mai frecvent în scrierile perioadei, figurând inclusiv în literatura de ficțiune (la Panait Istrati, Mateiu Caragiale, Tudor Arghezi, Ionel Teodoreanu, Henriette-Yvonne Stahl, Hortensia Papadat Bengescu, Mircea Eliade). Totodată, jurnalul intim traversează o epocă de înflorire, când este practicat, teoretizat și publicat de către numeroși autori care privilegiază ideea literaturii ca autoexplorare (Mihail Sebastian, Mircea Eliade, Jeni Acterian, Camil Petrescu, Petru Comarnescu, Octav Șuluțiu ș.a.). Caracterul conjugat al celor două precondiții poate fi ilustrat prin prestigiul și influența lui André Gide, scriitor gay, asupra unei întregi generații de autori români, majoritatea bărbați²⁵, preocupați de ideea autenticității și de imperativul exprimării de sine și al autoanalizei. De asemenea, există o veche alianță a modernismului estetic cu tema homosexualității, nu doar pentru că numeroși scriitori moderniști fuseseră gay sau queer (Oscar Wilde, A.C. Swinburne, Virginia Woolf, Paul Verlaine, Marcel Proust, Jean Cocteau ș.a.), ci și pentru că tema condiției queer și, implicit, literatura și memorialistica queer presupun un travaliu estetic sofisticat, generat de dialectica revelației și a camuflajului, a autocenzurii și aluziei²⁶.

Dacă tema personajului queer este amplu vehiculată în literatura interbelică, adesea ca etichetare negativă, dar funcționând ca un indiciu al deschiderii literaturii române în această epocă pentru renegocieri simbolice ale limitelor și categoriilor identitare, jurnalele intime nu ating astfel de teme decât rar și în condiții speciale, cât timp atât legile, cât și prejudecata publică penalizează astfel de incidente²⁷. Mai întâi, jurnalele sau fragmentele de jurnal destinate publicării în această perioadă nu cuprind reprezentări ale sexualității non-heteronormative; dacă ficțiunea le permite, ca parte a codurilor sociale și mondene ale epocii, pentru exotismul și uneori stigmatizarea personajelor,

22. Deși publicat pentru prima oară în 2013, la zece ani de la moartea autorului, jurnalul *Castele în Spania* al lui Petre Sirin fusese deja popularizat, la acea dată, prin extrasele apărute în volumul lui Stelian Tănase *Anatomia mistificării* (București: Humanitas, 1997).

23. Constantin Noica, *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* (București: Humanitas, 1990); N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii* (Cluj-Napoca: Dacia, 1991); Alice Voinescu, *Jurnal* (București: Albatros, 1997); Alexandru Paleologu, *Sfidarea memoriei* (București: Humanitas, 1995). Întregul proces e amplu documentat în *Anatomia mistificării* de Stelian Tănase. Interviuurile din acest volum trimit în mod repetat la personalitatea și biografia lui Mihai Rădulescu, muzicianul care își găsește moartea în timpul anchetei prealabile procesului; totodată, volumul se folosește de numeroase extrase din jurnalul gay al lui Petre Sirin, pe atunci inedit, dar care se dovedea o resursă memorială esențială pentru epoca respectivă.

24. Petre Sirin, *Castele în Spania*, ultima copertă.

25. Relația dintre masculinism și estetism este una mai complexă în literatura română. Vezi Andreea Mironescu, Doris Mironescu, „Către un materialism cultural: estetism și masculinism în cultura critică românească”, în *Pentru o nouă cultură critică românească*, ed. Alex Goldiș, Christian Moraru, Andrei Terian (Cluj-Napoca: Tact, 2024), 237-260.

26. Vezi Caserio, Robert L., „Queer Modernism”, în *The Oxford Handbook of Modernisms*, ed. Peter Brooker (2010), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199545445.013.0012>, accessed 24 Nov. 2025; Fuiuogă, Anastasia, „Modernismul queer în circulație: omologii și divergențe între Hortensia Papadat-Bengescu și Virginia Woolf”, *Transilvania*, nr. 6-7 (2024): 21-32.

27. Art. 200 din Codul Penal, introdus în 1968 și abrogat abia la 22 iunie 2001, penaliza „actele sexuale săvârșite în public sau dacă au produs scandal public”.

scrisul autobiografic care ar lăsa să se înțeleagă că autorul operează sau a operat transgresiuni sexuale prin raport cu norma ar cauza scandal public²⁸ și ar atrage pedepse penale. Așa încât jurnalele personalităților culturale cu orientări homosexuale sunt, de obicei, mai mult sau mai puțin curatoriate chiar de către autori în perspectiva unei publicări întârziate, eventual postume, așa cum e cazul lui Petru Comarnescu și, parțial, al celorlalți autori discutați în această secțiune²⁹.

Se observă că autorii care practică această formă de autodezvăluire scriptică, precum Mihai Rădulescu, Petre Sirin, George Tomaziu sau I. Negoșescu, sunt bărbați care aparțin clasei superioare și de mijloc³⁰, deși, evident, identitatea sexuală și de gen non-normativă este distribuită mult mai larg, în rândul tuturor claselor sociale. La aceștia, autocenzura este parte a protocolului diaristic, după cum, în alte cazuri, scrisul diaristic impune performarea unei identități artistice din care nu lipsește componenta identității sexuale. Trebuie spus însă că, în jurnalele scrise în România interbelică, autoprezentarea ca gay este o excepție; în schimb, ea tinde să fie asumată direct în memoriile, care au un caracter recapitulativ și, adesea, pledant și apar târziu, în perioada postcomunistă și/sau în exil. Alături de distincția între jurnale queer autocenzurate și jurnale discrete, dar auto-afirmative, se impune deci și aceea dintre jurnalele scrise în priză directă, cu diferitele lor strategii de autoprezentare sau autocamouflage, și memoriile, mult mai târziu, și, de obicei, mult mai explicit militante împotriva excluderii și prejudecății.

Cronologic primul din această serie este jurnalul lui Mihai Rădulescu intitulat *Jocul cu moartea*, un jurnal intim genuin, cu o componentă queer inclusă, între altele, și pentru că autorul, murind în arestul Securității în noiembrie 1959, n-a avut ocazia să revină asupra lui. Volumul este rezultatul travaliului memorial al familiei, care a adunat laolaltă jurnalul început în copilărie, note autoreferențiale izolate, scrisori către prieteni (unele dintre acestea, neincluse în jurnal și adresate lui Constantin Noica, au reprezentat dovada pentru deschiderea unei anchete care i-a curmat viața). Dat fiind caracterul disparat al însemnărilor, dar și predilecția autorului pentru descrierea disociativă a propriilor stări, în puținele note la temă, Rădulescu nu manifestă obișnuita reticență în asumarea propriei homosexualități. Motivul este acela că îi ocazionaază sofisticate procese de autoanaliză, care reprezintă rațiunea de a fi a jurnalului intim pentru un intelectual român din perioada modernismului „înalt”. Astfel, jurnalul prezintă episoade de trăiri erotice contradictorii, expansiuni sentimentale, stări de „excitație psihică”³¹, gelozii și libertinaj, dar și prezentarea experimentului sexual cu tineri minori ca experiment moral și prilej de auto-analiză intelectuală³². Prin punerea în pagină elaborată a sinelui și prin cazuistica bogată, jurnalul lui Mihai Rădulescu interesează nu doar ca document istoric al unei anchete, ci și ca jalon al asumării sociale și literare a unei identități queer. Ca și în cazul altor jurnale discutate în secțiunea de față, această identitate e una auto-centrată, puternic intelectualizată și estetiza(n)tă – nu doar ca efect stilistic – și aproape deloc una relațională, care să-l cuprindă într-o manieră incluzivă pe „celălalt”, altfel decât ca obiect al dorinței, geloziei sau suferinței proprii.

Jurnalul lui Petre Sirin, *Castele în Spania. Cronică de familie 1949-1959*, este editat la aproape 60 de ani după evenimentele cuprinse în el, completând pe alocuri însemnările din epocă cu recapitulări și clarificări. El cuprinde perioada în care autorul l-a cunoscut și a fost partenerul lui Mihai Rădulescu, de aceea dezvoltă pregnant o dimensiune intimă, indicată și în subtitlul „cronică de familie”, prin care se revendică simbolic o legitimitate a relației sentimentale non-normative, inaccesibilă juridic în anii '40-'50. Însemnările prezintă o personalitate colorată și plină de afectivitate, care agreează jocurile și deghizamentele identitare. Pornind, poate, de la obligativitatea recomandată social și restricționată penal a camuflării identității gay, dar revendicându-se și de la mitul modernist al identității baroce, ascunse, Sirin practică strategic camuflarea orientării sale sexuale. Între altele, utilizează un travesti onomastic în cercul de prieteni, atribuind partenerilor nume de conți, marchizi și arhiepiscopi spanioli – de unde titlul „spaniol” al jurnalului³³. Dincolo de utilitatea procedurii ca precauție într-o epocă periculoasă pentru

28. Vezi scandalul din 1935-1936 din jurul grupării Criterion, unii dintre membrii căreia sunt acuzați de homosexualitate, doar pe baza rumorii publice, de către adversarii literari, în Buhuceanu, *Homoistorii*, 63-65.

29. Jurnalul lui Petre Comarnescu este atent curatoriat de autor în vederea publicării postume, și atunci lipsesc orice referiri la homosexualitatea, notorie, a autorului, care se află în schimb în centrul dosarului său de colaborator al Securității - vezi Lucian Boia, *Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele Securității* (București: Humanitas, 2014). Chiar la distanță de decenii, jurnalul postum al lui Mircea Zăciu cuprinde doar rare și oblice trimiteri la preferințe sentimentale neconforme ale autorului (vezi Buhuceanu, *Homoistorii*, 188-189).

30. Cel puțin un caz important al unui cuplu feminin-queer din perioada comunistă este menționat, intermitent, ca alternativă la exclusivitatea masculină a cazurilor menționate, cel al scriitoarei Olga Caba și a partenerii (ulterior, partenerului) ei. Vezi Nicolae Afrapt, *Olga Caba și Eric(a) Tecău în dosarele Securității* (Cluj-Napoca: Argonaut, 2018).

31. Mihai Rădulescu, *Jocul cu moartea* (București: Humanitas, 1999), 385.

32. „De ce atunci? Numai pentru că are 17 ani, ochii grei de un farmec deosebit, buzele inocente și o anume grație felină? Numai fiindcă are ochii rotunzi și frumoși și tipul botticellian?” Rădulescu, *Jocul*, 404.

33. Autorul își amintește că, în perioada în care Roland Barthes se afla la București ca director al Institutului Francez, participase la un joc, probabil, similar, apropiat viitorului semiolog francez autointitulându-se „curtea de la Versailles”. Petre Sirin, *Castele în Spania* (București: Humanitas, 2013), 50.

opțiunile sexuale neconforme, el ilustrează recursul la estetizarea existenței ca parte a unei strategii intelectuale de autoexpresie, alături de autoanaliză, de ficționalizarea episoadelor curente (sub formă de nuvelă psihologică dialogată) sau de dedublarea în scrisori adresate către sine însuși. Relația cu Mihai Rădulescu este descrisă de autor ca având o latură pedagogică importantă („anii pe care i-am petrecut alături de dânsul, cu tot zbciumul și suferința lor, au constituit adevăratele mele universități”³⁴), pe care mai târziu Sirin dorește să o răsplătească printr-o participare afectivă mai intensă, de care se știe capabil: „Crede-mă însă că imensă e dorința mea pentru fericirea ta! Așa de mare, încât uneori mă sufocă... Aș vrea s-o strig din răspuțeri. Fii fericit! Fii fericit! Și dacă dragostea mea te poate ajuta cu ceva, te implor, fă cu ea ce dorești, numai fă ceva cu ea!”³⁵. Pe de altă parte, ca supraviețuitor al partenerului său, Sirin conservă în jurnal memoria acestuia, jurnalul lui însuși fiind, ulterior, publicat postum de Alexandru Lupescu, partenerul de viață și legatarul lui Petre Sirin. Revelatoare este și mărturia lui Lupescu despre relația de decenii cu Petre, nelipsită de ambiguitățile unei relații de atașament inegale³⁶.

Pictorul George Tomaziu a fost și el victima persecuției pentru orientarea sa sexuală în anii 1950, după ce spionase pentru englezi mișcările trupelor germane din România în timpul războiului. Memoriile sale, intitulate *Jurnalul unui figurant*, sunt scrise în franceză în anii 1970, după emigrare, și traduse în România în anii 1990 ca parte a aceleiași mișcări de memorializare a rezistenței „de conștiință” a intelectualilor în timpul persecuției comuniste, care include și un număr de autori gay. Ele descriu într-o manieră literaturizată aventurile tânărului pictor în căutarea unei forme de expresie cât mai personale și a afirmării artistice, dar și angajamentul său în război de partea occidentalilor. Cartea nu maschează identitatea sexuală a autorului, indicată la tot pasul, prin menționarea câte unei figuri masculine atrăgătoare întâlnite sau afirmând, încă din prefață, că ea nu este destinată doamnelor, pentru că nu este o carte de „pândă și seducție”³⁷.

Un alt profil îl are cartea de memorii a lui I. Negoitescu *Straja dragonilor*, publicată după moartea, în exil, a autorului, după căderea comunismului și cu șapte ani înainte de dezincriminarea completă a homosexualității în România. Este rememorarea târzie, cu scop sumativ, a propriilor experiențe de viață, cu un accent decis pus asupra cunoașterii de sine corporale și a auto-educației sentimentale, inevitabilă într-un climat care blochează orice reprezentare a experienței queer și îi obligă, astfel, pe cei „diferiți” să își descopere singuri diferența și să își negocieze pe cont propriu interacțiunile sociale. Pe de o parte, „cruzimea” autobiografică a memorialistului, decis să spună „totul despre mine, chiar și cele mai inconfortabile lucruri”, are drept aliată o întregă filiație literară, inițiată de Jean-Jacques Rousseau, a sincerității liminare care mizează pe angajamentul etic extrem, garantat prin disconfortul resimțit de autorul însuși³⁸. Pe de altă parte, această formă de violență este adresată cititorului autobiografiei, prin implicație, cititorului de literatură română și tradiției canonice pe care acesta o întrușipează. Cartea pledează deschis pentru acomodarea orientării sexuale neconforme într-o cultură, cea română, heteronormativă și adesea bigotă, care a însoțit și a legitimat, de-a lungul timpului, violența statului la adresa persoanelor și reprezentărilor LGBTQ+. Caracterul militant este asumat direct: „fiindcă eu sunt din rasa celor care nu se cuvine să respingă pe nimeni, ci trebuie cu devoțiune să accepte și să cultive *diferențele*, ca o fatalitate întotdeauna promițătoare în dramatismul ei, ce constituie democrația simțurilor profund înrădăcinate, rasa perversă descrisă de Oscar Wilde în romanul său de taină și scandal, *Teleny*”³⁹.

Autobiografia gay a lui Negoitescu descrie etapele unei formări intelectuale, dar și erotice, indexând o serie lungă de episoade cu o importanță relativă unele față de altele, care, însumate, contribuie la efortul de autocunoaștere ale autorului, fără însă a estompa impactul emoțional al sexualității. Apar, astfel, experiențe erotice homosexuale încă din prima copilărie, în care parteneri sunt, de obicei, soldații-ordonanță ai tatălui, atrași de către fiu în jocuri erotice explicite, într-un raport de putere ambiguu între copilul de 4 ani (așa cum își amintește Negoitescu), fiu de ofițer, și adultul cu o poziție subordonată; mai târziu apar ordonanțe ale altor ofițeri, colegi de clasă din liceu și, ocazional, tineri de la țară întâlniți în timpul vacanței de vară, unul dintre ei, „slugă” la casa unor prieteni, evocat ca „un june țăran ce ar semăna, în ochii mei de azi, cu *Faunul barberin* de la Glyptotheca din Munchen”⁴⁰. Nu atât trimiterea de *connaissance* estet reține aici atenția – deși integrarea experiențelor homosexuale într-o logică

34. Sirin, *Castele*, 51.

35. Sirin, *Castele*, 67-68.

36. Vezi Istodor, *Un spațiu*, 133-146.

37. Tomaziu, *Jurnalul unui figurant* (București: Univers, 1995), 6.

38. Eugen Simion, „O autobiografie provocatoare”, *Caiete critice* 10 (2007): 3-6.

39. I. Negoitescu, *Straja dragonilor* (București: Humanitas, 2017), 208.

40. Negoitescu, *Straja*, 169.

estetică e un procedeu pe care îl practică atât Negoïtescu, cât și comentatorii săi⁴¹ – ci și predilecția pentru tineri plasați în posturi subalterne, dez-individualizați și identificați cu un substantiv comun feminin: „ordonanță” sau „slugă”. Experiențele homosexuale și performarea identității queer în memoriile lui Negoïtescu sugerează explicit o formă de dominație nu doar sexuală, ci și socială. De asemenea, intelectualizarea și estetizarea acestora le conferă respectabilitate, inducând în același timp ideea că ele nu au valoare ca experiențe brute (cum, se sugerează, le trăiesc partenerii săi mai rudimentari sufletește), ci că reprezintă un privilegiu al clasei intelectuale, înalt educate, care are acces la dimensiunea spiritual-artistică, singura importantă, a respectivelor experiențe. Pe de altă parte, nu trebuie să neglijăm dimensiunea pragmatică, de *coping* cu o identitate atipică, a acestui tip de comportament stilistic. Pentru un grup fatalmente restrâns și izolat într-o societate punitivă ce devalorizează tipul lor de intelectualitate, estetizarea experiențelor proprii, erotice sau psihologice, reprezintă un stil de viață dezvoltat din dorința de autolegitimare și chiar de autoprotecție.

Feminism, anticapitalism, anarhism

Ceea ce aduce nou secolul XXI în materie de expresie LGBTQ+ este o dimensiune activistă mult mai pronunțată, renunțând, de obicei, la camuflajul estetist al multora dintre scrierile epocii anterioare. Memoria queer nu mai are o dimensiune elitistă, iar principalul factor determinant al acestei schimbări este că infrastructura socio-culturală queer devine una mai sofisticată, iar mediile digitale democratizează accesul la mijloace de exprimare cu potențial dacă nu viral, măcar capabil să ajungă la publicul queer și la cel general fără medierea sistemului editorial. În cartea sa *Sex work is work, o istorie transgen*, Antonella Lerca Duda descrie explicit impactul mediului digital, care a propulsat-o în cariera de activism LGBTQ+: „Înainte de a veni în țară [din Italia, unde autoarea presta muncă sexuală, n.n.], începusem să fac foarte multe postări live care ajungeau la 5.000, chiar și 10.000 de persoane, și printre urmăritorii am descoperit că sunt și activiști care mă susțineau”⁴². De altfel, comunitățile on-line queer (de la chat-uri și forumuri la structuri on-line mai complexe) sunt preferate ONG-urilor și grupurilor LGBTQ+ oficiale, acestea din urmă rămânând aproape invizibile pentru generațiile născute după 1990, care preferă accesarea mediilor digitale. Nu mai puțin, activismul LGBTQ+ capătă și el o componentă digitală, care în genere o dublează – și o popularizează – pe cea exercitată în medii mai convenționale. Tot în această perioadă, memoria materială a culturii queer este adusă în spațiul public prin mini-arhive digitale și Muzeul istoriei și culturii queer⁴³, cu prezență virtuală și, din 2021, sediu fizic în București. Finalmente, campaniile de conștientizare și informare publică – de exemplu, cele organizate cu prilejul dezbaterilor privind *Referendumul pentru familie*, organizat în 2018, au avut un rol în combaterea stereotipurilor înrădăcinate în memoria colectivă, legate de persoanele queer.

Un alt mediu al diversificării perspectivelor și subiectivităților non-normative este apariția antologiilor de grup, cărților de interviuri și efortului de colectare a mărturiilor orale, de tip „povestiri de viață”. Unul dintre primii istorici ai fenomenului este chiar Florin Buhuceanu, care oferă în *Homoistorii: ieșirea din invizibilitate*⁴⁴ primul asamblaj de memorii queer, subliniind caracterul recuperator și reparator al întreprinderii sale: „o culegere de fragmente de memorie care, lăsate de izbeliște, riscă să se piardă sau, în cel mai bun caz, să se estompeze”⁴⁵. Alături de reconstituiri ale biografiilor unor personaje queer cu prestigiu cultural, operație ea însăși dificilă, dată fiind lipsa de documentație istorică, și încercând să le completeze cu detalii obținute de la martori ai epocii, autorul interviează un mare număr de persoane (47 de bărbați și 9 femei), multe dintre care doresc să rămână anonime. Dincolo de informațiile istorice pe care le dau, aceștia oferă și o perspectivă subiectivă, personală asupra experienței queer și, astfel, deschid cercetarea lui Buhuceanu către o incluzivitate socială sporită, ce depășește cadrul canonicității cultural-artistice a „elitei culturale gay” din interbelic și comunismul epocii Dej.

Într-un demers similar de colectare și asamblare a unor „povești de dragoste LGBTQ” contemporane se angajează Luca Istodor, gestul editorial fiind impulsivat atât de dorința de a crea un cadru mai amplu de raportare pentru propria sa identitate sexuală, pe care o percepe drept marginalizată, cât și de nevoia de poli-reprezentare a diversității LGBTQ+, cu toate categoriile și spectrele ei. Poveștile descriu în general experiențe de cuplu ale unor autori de vârste diferite, punând accent pe relația de conviețuire, relația cu familia și cu microgrupurile sociale de la muncă, studii ș.a.m.d. Volumul manifestă o puternică receptivitate la probleme sociale contemporane, la

41. Nota comună a multor comentarii asupra volumului este aceea a „salvării” prin valoare estetică a confesiunii „obscene”: „Deși nu ascund nici cele mai naturaliste detalii, cele două capitole din *Memoriile* lui Negoïtescu sunt atât de bine scrise încât nu alunecă niciun moment în vulgaritate și obscen”. Ioana Părvulescu, „Rătăcirile elevului Negoïtescu”, în Negoïtescu, *Straja dragonilor*, 5.

42. Antonella Lerca Duda, *Sex work is work, o poveste transgen* (București: Fractalia, 2020), 87.

43. Vezi <https://muzeulqueer.com>. Site-ul este însă unul mai degrabă sărac în materiale arhivate.

44. Primele două ediții ale volumului apar la editura Maiko în 2011, respectiv 2016, urmate în 2022 de o reeditare la Humanitas.

45. Buhuceanu, *Homoistorii*, 7.

discriminarea intersecțională, la rasismul existent și în interiorul comunităților queer⁴⁶, dar în general, dată fiind și apartenența celor mai mulți dintre respondenți la clasa de mijloc, mesajul transmis rămâne unul pozitiv.

Sex work is work, o poveste transgen (2020) construiește intersecțional parcursul unei femei transgender rome, de la o căsătorie neconsumată la vârstă minoră, până la profesarea muncii sexuale în Italia și intrarea în activismul trans și cel pentru drepturile lucrătoarelor sexuale. Narațiunea memorialistică a Antonellei Lerca Duda este una orală (o carte înregistrată și editată ulterior), pe alocuri senzaționalistă și auto-flatantă, îmbinând candoarea perspectivei adolescentului queer⁴⁷ cu cea a lucrătoarelor sexuale trans și înregistrând atât violența de gen, cât și „suroritatea” (nu lipsită de conflicte și prejudecăți reciproce) între femeile trans din periferiile globale care prestează muncă sexuală în UE. Cartea expune în detaliu această activitate, înglobând-o însă într-o perspectivă mai largă a formării personale în condiții precare de existență, care transformă corpul și sexualitatea într-o marfă accesibilă și convenabilă pentru bărbații vârstnici dintr-un orașel burghez italian, deveniți nu o dată victime ale unor acte de jaf inițiate de fete sau înșelați că au de-a face cu femei heterosexuale. A face bani și a fi pe propriile picioare reprezintă mobilul care dinamizează narațiunea. Lucrătoarele sunt prezentate ca antreprenoare ale propriei sexualități într-un mediu concurențial, aflat în zona gri a reglementării, *Sex work* fiind astfel mai apropiată de ideologia individualismului neoliberal decât de critica sa, opțiunea pentru identitatea trans reprezentând și una care poate fi capitalizată cu succes⁴⁸. Stereotipurile joacă și ele un rol important, căci societatea rezervă un loc subaltern pentru femeile trans, susține Lerca Duda: „Femeile trans sunt foarte sexualizate și sunt văzute în ochii bărbaților ca fiind doar lucrătoare sexuale. [...] ca persoană trans, o familie nu îmi pot crea. Societatea nu-mi oferă posibilități să-mi întemeiez o familie sau să am un alt job”⁴⁹. Totuși, alte povești de viață ale persoanelor trans conțin experiențe pozitive (de altfel, Lerca Duda însăși se bucură de vizibilitate în mediul online și nu numai), sugerând astfel că integrarea socială a persoanelor queer e influențată și de factori precum rasismul sau clasismul.

O dimensiune manifest queer feministă, focalizând asupra comunității LGBTQ+ („femei queer și persoane non-binare care se identifică drept lesbiene”), are antologia *Spații aparte* editată de Alex Zorilă. Textele sunt diverse, incluzând experiențe personale ale autoarei, medalioane despre personalități culturale feminine queer, interviuri despre relațiile personale, *coming out* și întâlnirea cu partenerii, platforme de *dating* și forme de sociabilitate, religie, sexualitatea queer, etc. Tema recurentă a povestirilor de viață vizează raportarea la identitatea și vocabularul pentru care optează persoanele queer atunci când se auto-identifică astfel, modurile în care această identitate este conceptualizată de către cei din comunitate și chestiunea autoidentificării ca „lesbiană”, dar ating și subiecte precum sexualitatea femeilor trans. Popularizarea acestor experiențe contribuie la consolidarea comunităților și servește ca sprijin, uneori în chip tehnic sau chiar sanitar, evitând planul intelectual și ideologic pentru abordări pragmatice de tipul *how-to*.

Cele mai complexe interogări și formulări ale unei culturi queer se manifestă însă nu în povestirile de viață, ci în sfera literară. Pe terenul romanului, autoficțiunea prozatorilor și în special a prozatoarelor douămieste a inaugurat un mod de a scrie care mixează referința personală și autoreprezentarea cu tehnici narative complexe și cu legitimitatea simbolică a literaturii, în timp ce poezia a beneficiat de puternica cotitură biografică din anii 2000 pentru a acomoda puneri în scenă autoafirmative ale eului biografic și pentru a asuma posturi militante și dispoziții autoanalitice. În 2013, Adrian Schiop publică romanul autoficțional *Soldații. Poveste de Ferentari*, unde tiparul clasic al „educației sentimentale” în care un îndrăgostit investit profund într-o relație o abandonează din cauza răcirii sentimentelor este reinterpretat în cheie queer și deplasat într-o legătură inegală social între un tânăr intelectual cu simpatii politice de stânga și un tânăr rom, fost condamnat penal, din cartierul bucureștean Ferentari. Schiop publicase anterior două romane queer, *pe bune/ pe invers* (2004) și *Zero grade Kelvin* (2009), dar abia *Soldații* a consacrat nu atât autorul, cât problematica queer, abordată aici din unghiul unei critici și autocritici cu valențe social-incluzive. Impactul romanului a fost consolidat de pariul autenticist al autorului, care își oferă

46. Unul dintre contributorii volumului acuză discriminarea rasială din interiorul comunității, atât sub forma comportamentului rasist: „Țiganofobia am văzut-o în permanență în comunitatea LGBT, în paralel și în directă legătură cu rasismul din societatea românească. Nu am trăit însă homosexualitatea mea ca rom decât în momentele acelea evidente când cineva era țiganofob... După mine, nu există o mai mare deschidere în comunitatea gay decât în lumea heterosexuală față de romi, deși te-ai aștepta ca gradul de deschidere să fie mai mare” (Istodor, *Un spațiu*, 71-72); cât și sub forma exotizării și hipersexualizării: „Am auzit chiar eu spunându-se: voi, romii, sunteți buni la pat, vai, am avut un iubit țigan, cei mai buni amanți ai mei au fost romi. Într-o anumită măsură, cred că am fost și un obiect sexual pentru el. Cred că l-a intrigat faptul că sunt rom” (Istodor, *Un spațiu*, 73).

47. „Ajung la curtea fetei și o privesc cum coboară. Mă regăseam în tot ce era ea: o tipă brunetă cu păr lung și drept, înveșmântată într-o rochie albă, lungă, superbă, cu un decolteu adânc în care i se vedeau sânii... mamă, ce mi-aș fi dorit eu sânii aia...”. Lerca Duda, *Sex work*, 5.

48. „Rebeca era un băiețel gay din Torino, pâinea lui Dumnezeu, foarte muncitor, care lucra în fabrică și îi plăcea să se travestească. [...] s-a apucat și ea de muncă, și îi mergea foarte bine. Atât de bine încât a lăsat fabrica și a început să se travestească non-stop, să își pună peruci, să ia hormoni, să își facă laser să nu îi mai crească barba, să ia calea tranziției”. Lerca Duda, *Sex work*, 84.

49. Apud Istodor, *Spații aparte*, 69.

propria identitate eroului narațiunii, de curajul confesiunii și al reprezentării, încă relativ inedite, a opțiunii erotice pentru același sex, precum și de focalizarea asupra straturilor sociale celor mai defavorizate și stigmatizate. Critica mainstream a apreciat lipsa de cosmetizare și de exotizare a spațiului social reprezentat⁵⁰, ca și „cruzimea” auto-reprezentării auctoriale ca un tânăr antropolog *gadjo* care începe o relație egoistă și chiar neetică cu tânărul rom, pe care îl seduce iresponsabil și apoi îl abandonează unei existențe autodistructive (deși romanul permite și o lectură în cheie inversă a pozițiilor de putere dintre cei doi). Efectul de autenticitate/ performare al autoficțiunii din *Soldații* este exploatat și în filmul cu același nume apărut în 2017 și regizat de Ivana Mladenovic, unde scriitorul Adrian Schiop joacă rolul principal al lui „Adrian”⁵¹.

Auto-reprezentările queer în literatură se intensifică și se diversifică în ultimii cinci ani, susținute în principal de o emergența unor platforme și infrastructuri de producție culturală alternativă, din zona de stânga anticapitalistă și anarhistă, autodefinindu-se ca feministe și queer. Cele mai articulate agregări de acest fel sunt cele editoriale, precum FrACTalia, dar o mențiune specială se cuvine făcută pentru dinamicele și productivele comunități literare sau colective de teorie și activism politic (Cenaclul X, Literatură și feminism, CUTRA etc.), pentru care literatura înseamnă mai puțin intervenție pe verticala istoriei și mai mult acțiune sincronă, implicare militantă, luptă pentru rezultate eficiente prin schimbări la nivelul micropoliticii. Acestea accesează și re-interpretează memoria culturală a marxismului și a feminismului socialist, redefinind *queer*-ul în primul rând ca poziție politică, dar și ca praxis anarhist integrator (anticapitalist, anti-rasist, anti-speciist, decolonial)⁵². În aceste spații feministe apare una dintre cele mai coerente formulări ale *queer*-ului, de pe poziții ideologice expuse vocal, o formulare auto-afirmativă și mai complexă decât cele venite anterior din sfera masculinităților *queer*. O bună parte a auto-teoriei⁵³ și a poeziei *queer* din ultimii ani sunt produsele acestor „colective”, incluzând antologii de grup dar și volume individuale care beneficiază de un cadru colaborativ în una sau mai multe dintre fazele de producție⁵⁴. Totuși, nu există un monopol, edituri precum Hecate sau OMG publicând și ele în această zonă.

Romanul *Dezrădăcinare* (2022) al Sașei Zare, poate fi citit, în logica istoriei literare, și ca o contra-replică a *Soldaților* lui Schiop, una atât de complexă literar încât mai mulți critici au simțit nevoia de a cântări greutatea estetică și ușurătatea ideologică ale romanului⁵⁵. Zare scrie sub pseudonim o „autoficțiune metanarativă”⁵⁶ și terapeutică, în care memoria joacă o dimensiune esențială. Re-construită prin scrierea de sine, prin anamneze înscenate și narativ (Sașa scrie un roman în care Sașa e personaj, „transcrierea” unor conversații cu terapeuta, accesarea controlată a unor amintiri traumatice din copilărie), povestea de viață a Sașei și povestea ei de dragoste toxică cu Alice se impune ca cea mai complexă narațiune *queer* dintre toate cele discutate anterior. Ea consacră o poziție de dublă subordonare, cauzată atât de identitatea moldovenească a Sașei (și a autoarei), cât și de identitatea ei de gen și sexuală. În același timp, romanul articulează o dimensiune mai incluzivă a *queer*-ului, în contrast cu pozițiile auto-revendicative din mediile feministe autohtone⁵⁷.

Ca și în cazul prozei, expresiile *queer* recente din poezie au beneficiat de cotitura biografistă a literaturii române douămiiste, găsind un teren relativ pregătit pentru performarea identităților sexuale neconformă și mai ales pentru vocația acesteia de protest și revendicare. Refuzând strategia estetismului a generațiilor mai vechi, poezia *queer* mizează adesea pe experiment și noutate abruptă, fără tradiții, sau selectează, incidental, figuri iconice din trecutul

50. În schimb, Ramona Dima consideră că „întregul roman este dominat de stereotipuri”, privind inclusiv sexualitatea persoanelor rome (Dima, *Cultura queer*, 117), iar actrița și activista romă Mihaela Drăgan adaugă: „Părea că exoticizează un personaj gay rom. Noi facem în *Gadjo Dildo* mișto și de antropologii care vin în comunitățile de romi și ne cercetează pe noi”. Apud Dima, *Cultura queer*, 118.

51. *Soldații. Poveste din Ferentari*, film, directed by Ivana Mladenovic, 2017. Pentru alte producții cinematografice *queer* vezi Dima, *Cultura queer*, cap.

52. Vezi Alina Purcaru, „Literatură nu poate fi neutră politic”, *Scena 9*, 26 august 2025. <https://www.scena9.ro/article/literatura-neutra-politic-celaclul-x-queer-antispeciism>, accesat 27 august 2025.

53. Prin auto-teorie înțelegem nu atât greșirea teoriei pe experiența personală, ci actul, inerent în scrisul *queer*, de auto-teoretizare asupra propriei subiectivități și poziții în societate. Cartea Ramonei Dima *Cultura queer în România* poate fi asimilată auto-teoriei prin privirea și lentila critică *queer* cu care citește aceste reprezentări în cultura dominantă. În literatură, Sașa Zare înglobează în romanul ei *Dezrădăcinare* o dimensiune auto-teoretică.

54. Vezi Maria Martelli, Nóra Ugron, Corina Preda, Ceza Bularca, ed., *Luminișuri. Antologie de literatură queer ecologică de Cenaclul X* (București: FrACTalia, 2022); Dragomir, Mihaela, Iulia Militaru, Ileana Negrea, ed., *Adăposturi. Antologie queer – de Cenaclul X* (București: FrACTalia, 2021).

55. Vezi de exemplu Bogdan Crețu, „Trauma și integrarea ei prin literatură (I)”, *Observator cultural*, 1137, 2022. <https://www.observatorcultural.ro/articol/trauma-si-integrarea-ei-prin-literatura-i/>, accesat 27 august 2025. Pentru o discuție a câmpului LGBTQ+ în istoria literaturii contemporane vezi Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* (Iași: Polirom, 2021); Andreea Mironescu, „Generations, Contemporaneity and Intersectionality in Literary History”, *Studia UBB Philologia*, 63, nr. 3 (2022): 107-120.

56. Hanna Meretoja, „Metanarrative Autofiction: Critical Engagement with Cultural Narrative Models”, în *The Autofictional: Approaches, Affordances, Forms*, ed. Alexandra Effe, Hannie Lawlor (Cham: Palgrave Macmillan, 2022), 121-141.

57. Pentru o analiză detaliată a romanului vezi Mironescu și Vieru, „Queer Autofiction”.

culturii mondiale LGBTQ+, precum Walt Whitman în volumul *Raport către Walt Whitman. Poeme LGBTQ+* de Răzvan Andrei (2022), unde adversarul de deconstruit este autoritatea pneumatică a divinității: „Simt crampoanele Sfântului Duh zdrobindu-mi maxilarul-/ Doar-doar o să mă facă să tac/ Căci eu am alte muze și inspirația mea vine din suferința celei lovite & a celui pus la pământ &/ Din goana copilului homo”⁵⁸. De aceea, volumul propune un puternic discurs revendicativ, un limbaj care îmbină violența și vulnerabilitatea și care cooptează injuria homofobă pentru a-și argumenta dispoziția combativă. În completare, Nóra Ugron identifică în volumul *Orlando postuman* (2022) triada „capitalismul/ bărbatul/ statul”⁵⁹ drept instanța care trebuie distrusă/ deconstruită/ combătută, propunând în schimb valoarea afirmativă de sine a femininului, a suferinței mărturisite și împărtășite. Este o poezie care reclamă o dimensiune relațională și pune accentul pe dimensiunea reparatorie a scrisului, pe experiența comunicată, iar nu izolată estetic și elevată solipsist. În volumul său premiat din 2021, *Jumătate din viața mea de acum*, Ileana Negrea își expune identitatea de poetă feministă, queer și mad, prin intermediul poveștii de familie, a pledoariei personale și a manifestului literar.

Diferită este poezia queer a lui Alexandru Adam din *stilizări, ap.* (2022), frustă și agresivă cu tradiția de lectură a poeziei, inclusiv a celui autenticist-douămieste, echivalată cu heteronormativitatea, violentată cu voioșie în repetate rânduri. Justificarea este că poziționarea queer, artistică sau nu, este automat una politică, reactivă și prin necesitate rebelă față de reprezentările majorității: „textul de artă marginal a descoperit că eticul e incomodul”⁶⁰. Adam plusează în cel de-al doilea volum al său, unde înlocuiește practica modernistă a heteronimilor cu opțiunea polemică pentru o identitate transgender, sub titlul *b-c. antologie realizată de madam sandu a lucrărilor integrale ale lui sandu adam* (2023), adoptând o dimensiune performativă implicită⁶¹. Textele depășesc stadiul indicial și gesticulatoriu, definindu-și propria violență ca pe o opțiune culturală necesară. Inclusiv distincția ortografică pe care grupurile queer și feministe radicale o propun, exprimarea cu „x” a pluralului fără gen și identitate sexuală, devine la Adam semnalul refuzului unui conformism cultural și al „culturii crimei”: „queer este analfabetx/ pentru că atunci când vorbești împotriva crimei, nu ai cultură/ pentru că atunci când scrii împotriva crimei, scrii greșit/ pentru că atunci când te ridici împotriva crimei, te ridici strâmbă/ tot ce îmi doresc este să fiu analfabetx, dacă cultura este a crimei”⁶². Dacă cultura heteronormativă se autocelebrează pentru progresismul și deschiderea sa, pentru memoria culturală a minorității persecutate, această cultură este una a oprimării, iar refuzul integrării neproblematică în ea este văzută ca o formă de fidelitate față de o memorie intimă, victimară, cu care solidarizarea este o datorie.

Tocmai din acest motiv, este eronată ideea că memoria culturală funcționează doar ca monumentalizare a unui trecut iremediabil lăsat în urmă. Memoria culturală LGBTQ+ nu înseamnă doar descoperirea de eroi culturali queer și martiri ai persecuției pe criterii de orientare sexuală. Ea presupune identificarea de teme și problematice queer în trecutul recent și expunerea implicării memoriei comunitare în conflictele prezentului sau denunțarea felului în care expresia culturală contemporană continuă în moduri camuflate forme de violență simbolică pe care istoria ar fi trebuit să le facă obsolescente. Spre exemplu, o formă de travaliu memorial este și critica anexărilor ideologice ale memoriei queer de către instituții și grupări care își fac astfel uitată propria participare la persecuții în trecut și faptul că centralitatea lor sistemică este și rezultatul acestei uitări programate. Astfel, respingerea de către activiștii queer a naționalismului cultural pe temeiul homofobiei sale sistematice își găsește un ecou contemporan în protestul activiștilor queer la adresa comodificării mișcării Pride de către corporațiile internaționale, care în realitate beneficiază de pe urma „cooptării” acestora interesate. Fenomenul de „pinkwashing”, afirmă Veda Popovici⁶³, este unul care urmărește să facă uitate discriminări, marginalizări în numele unei „toleranțe” recent adoptate doar formal, în scopuri comerciale și de branding.

Concluzii

În tabloul mai amplu al scrierilor memorialistice românești, memoria culturală queer urmează, în prima ei fază, aceleași tendințe de canonizare a memoriilor elitelor masculine. Însă mai ales în ultimul deceniu, apare o pluralitate de memorii și scrieri de viață care dau voce unor experiențe queer, propunând mai multe feluri de a scrie, teoretiza și performa identitatea queer, indiferent de modul în care e aceasta definită. Vectori precum genul, poziționalitatea (înțeleasă atât social, cât și geopolitic sau ideologic) sau diferența/non-binarismul deschis

58. Răzvan Andrei, *Raport către Walt Whitman* (Alba Iulia: OMG, 2022), 47.

59. Nóra Ugron, *Orlando postuman* (București: FrACTalia, 2022), 47.

60. Sandu Adam, *stilizări, ap.*, Alba Iulia: OMG, 2022, 80.

61. Aceeași dimensiune performativă poate fi regăsită și la Grigore Șoitu, *Lungă scrisoare pentru un coming-out* (2023).

62. Alexandru Adam, *b-c. antologie realizată de madam sandu a lucrărilor integrale ale lui sandu adam* (București: Fractalita, 2023), 3.

63. Veda Popovici, „Solidarity in Illegality”, 54.

asumate devin tot mai vizibili în auto-narațiunile queer, chiar dacă, în continuare, cele mai de impact dintre aceste narațiuni aparțin unor persoane din zona culturală și/sau din zona de activism, cu acces la infrastructuri de publicare și promovare. O contrapondere importantă o reprezintă povestirile de viață queer, deși fragmentarismul lor și tipicitatea răspunsurilor – consecință a cadrului relativ standardizat în care acestea au fost obținute, precum interviuri pe baza unui set de întrebări date, dar și relativa omogenitate socială a respondenților –, creează un efect de redundanță. Ideologic, virajul de la anticomunism la anticapitalism, caracteristic atât punerii în narațiune, cât și modului în care documentele personale și producțiile culturale queer sunt ambalate și marketizate, este unul clar marcat discursiv – și, în cazul feminismului queer, explorat într-o serie de scrieri colective cu accente distopice, dar, în ecosistemul socio-politic contemporan, rămâne mai degrabă la nivel aspirațional.

Bibliography

- Adam, Alexandru. *stilizări, ap* [stylizations, ap]. Bucharest: FrACTalia, 2022.
- Adam, Alexandru. *b-c. antologie realizată de madam sandu a lucrărilor integrale ale lui alexandru adam* [b-c. anthology realized by madam sandu of the complete works of alexandru adam]. Bucharest: Fractalia, 2024.
- Afrapt, Nicolae. *Olga Caba și Eric(a) Tecău în dosarele Securității* [Olga Caba and Eric(a) Tecău in Securitate Dossiers]. Cluj-Napoca: Argonaut, 2018.
- Assmann, Jan. *Memoria culturală. Scriere, amintire și identitate politică în marile culturi antice* [Cultural Memory. Writing, Remembrance, and Political Identity in the Great Ancient Cultures], translated by Octavian Nicolae. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2013.
- Bălan, George. *Celălalt eros* [The Other Eros]. Chișinău: Cartier, 2001.
- Bălan, George. *Iubirea interzisă* [The Forbidden Love]. Chișinău: Cartier, 2001.
- Boia, Lucian. *Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele Securității* [The Secret Dossiers of Agent Anton. Petru Comarnescu in the Securitate Archives]. Bucharest: Humanitas, 2014.
- Buhuceanu, Florin. *Homoistorii: leșirea din invizibilitate* [Homohistories: Exiting Invisibility]. Bucharest: Humanitas, 2022.
- Buyantueva, Radzhana, and Maryna Shevtsova. "Introduction: LGBTQ+ Activism and the Power of Locals." In *LGBTQ+ Activism in Central and Eastern Europe: Resistance, Representation and Identity*, edited by Radzhana Buyantueva and Maryna Shevtsova, 1–19. London: Palgrave Macmillan.
- Caserio, Robert L. "Queer Modernism." In *The Oxford Handbook of Modernisms*, edited by Peter Brooker et al., 199–217. Oxford: Oxford Academic, 2012. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199545445.013.0012>.
- Dima, Ramona. *Cultura queer în România, 1920–2018* [Queer Culture in Romania, 1920–2018]. Bucharest: Hecate, 2022.
- Dima, Ramona. *Queer Culture in Romania, 1920–2018*. London: Palgrave Macmillan, 2023.
- Crețu, Bogdan. "Trauma și integrarea ei prin literatură (I)" [Trauma and Its Integration Through Literature]. *Observator cultural*, no. 1137 (2022). <https://www.observatorcultural.ro/articol/trauma-si-integrarea-ei-prin-literatura-i/>.
- Dujisin, Zoltan. "A history of post-communist remembrance: From memory politics to the emergence of a field of anticommunism." *Theory and Society* 50 (2021): 65–96. <https://doi.org/10.1007/s11186-020-09401-5>.
- Dragomir, Mihaela, Iulia Militaru, and Ileana Negrea, eds. *Adăposturi. Antologie queer – de Cenaclul X* [Shelters. Queer Anthology – by the X Cenacle]. Bucharest: FrACTalia, 2021.
- "Elita gay din România în pușcăriile comuniste" [The Romanian Gay Elite in Communist Prisons]. <https://www.9am.ro/stiri-revista-presei/Social/61794/Elita-gay-din-Romania-in-puscariile-comuniste.html>.
- Fuiuogă, Anastasia. "Modernismul queer în circulație: omologii și divergențe între Hortensia Papadat-Bengescu și Virginia Woolf" [Queer Modernism in Circulation: Homologies and Divergencies between Hortensia Papadat-Bengescu and Virginia Woolf]. *Transilvania*, no. 6–7 (2024): 21–32. <https://doi.org/10.51391/trva.2024.06-07.03>.
- Iovănel, Mihai. *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* [The Ideologies of Literature in Romanian Postcommunism]. Bucharest: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2017.
- Iovănel, Mihai. "Ideologiile memoriei în comunism și postcomunism" [The Ideologies of Memory in Communism and Postcommunism]. *Transilvania*, no. 11–12 (2024): 1–8. <https://doi.org/10.51391/trva.2024.11-12.01>.
- Iovănel, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane: 1990–2020* [The History of Contemporary Romanian Literature: 1990–2020]. Iași: Polirom, 2021.
- Istodor, Luca. *Un spațiu doar al nostru: povești de dragoste LGBTQ* [A Space Only for Us: LGBTQ Love Stories]. Bucharest: Hecate, 2020.
- Kulpa, Robert, and Joanna Mizielińska, eds. *De-Center Western Sexualities. Central and Eastern European Perspective*. London: Routledge, 2011.

- Lerca Duda, Antonella. *Sex Work is Work, o poveste transgen* [Sex Work Is Work, A Transgender Story]. Bucharest: FrACTalia, 2020.
- Martelli, Maria, Nóra Ugron, Corina Preda, and Ceza Bularca, eds. *Luminișuri. Antologie de literatură queer ecologică de Cenaclul X* [Clearings. Anthology of Queer Ecological Literature by X Cenacle]. FrACTalia, 2022.
- Meretoja, Hanna. "Metanarrative Autofiction: Critical Engagement with Cultural Narrative Models." In *The Autofictional: Approaches, Affordances, Forms*, edited by Alexandra Effe and Hannie Lawlor, 121–141. Cham: Palgrave Macmillan, 2022.
- Mironescu, Andreea, and Doris Mironescu. "Către un materialism cultural: estetism și masculinism în cultura critică românească" [Toward a Cultural Materialism: Aestheticism and Masculinism in Romanian Critical Culture]. In *Pentru o nouă cultură critică românească* [For a New Romanian Critical Culture], edited by Alex Goldiș, Christian Moraru, and Andrei Terian, 237–260. Bucharest: Tact.
- Mironescu, Andreea. "Generations, Contemporaneity and Intersectionality in Literary History." *Studia UBB Philologia* 62, no. 3 (2022): 107–120. <https://doi.org/10.24193/subbphilo.2022.3.16>.
- Mironescu, Andreea, Cosmin Borza, Mihai Iovănel, and Adriana Stan. "The Novels of Memory: New Subgenres for Contemporary Romanian Literature." *Transilvania*, no. 8 (2024): 1–19. <https://doi.org/10.51391/trva.2024.08.01>.
- Mironescu, Andreea, and Gabriela Vieru. "Queer Autofiction as Reparative Practice: Coming Out in Literature." *European Journal of Women's Studies* (forthcoming).
- Negoîțescu, I. *Straja dragonilor: Memorii 1921–1941* [The Dragon's Wake: Memoirs 1921–1941]. Cluj-Napoca: Biblioteca Apostrof, 1994.
- Negoîțescu, I. *Straja dragonilor: Memorii 1921–1941* [The Dragon's Wake: Memoirs 1921–1941]. Bucharest: Humanitas, 2009.
- Negrea, I. *Jumătate din viața mea de acum* [Half of My Life So Far]. Bucharest: FrACTalia, 2021.
- Niculescu, Tatiana, ed. *Iubirea din oglindă: despre sex și identitate* [The Love in the Mirror: On Sex and Identity]. Bucharest: Humanitas, 2017.
- Noica, Constantin. *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* [Pray for Brother Alexandru]. Bucharest: Humanitas, 1990.
- Ordonanța de Urgență no. 89 din 21 iunie 2001 [Emergency Decree no. 89 from 21 June 2001]. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/29185#>.
- Paleologu, Alexandru. *Sfidarea memoriei* [The Defiance of Memory]. București: Humanitas, 1995.
- Popa, Bogdan. *De-Centring Queer Theory: Communist Sexuality in the Flow During and After the Cold War*. Manchester: Manchester University Press, 2021.
- Popovici, Peda. "Solidarity in Illegality: How the Corrupt East is Already a Queer East." In *Queer-Feminist Solidarity and the East/West Divide*, edited by Katharina Wiedlack, Saltanat Shoshanova, and Masha Godovannaya. Berlin: Peter Lang, 2020.
- Purcaru, Alina. "Literatura nu poate fi neutră politic" [Literature Cannot Be Politically Neutral]. *Scena 9* (2025). <https://www.scena9.ro/article/literatura-neutra-politic-celaclul-x-queer-antispeciism>.
- Rădulescu, Mihai. *Jocul cu moartea* [The Death Game]. Bucharest: Humanitas, 1999.
- Schiop, Adrian. *Soldații. O poveste din Ferentari* [Soldiers. A Ferentari Story]. Iași: Polirom.
- Simion, Eugen. "O autobiografie provocatoare" [A Provocative Autobiography]. *Caiete critice* 10 (2007): 3–6.
- Sirin, Petre. *Castele în Spania. Cronică de familie 1949–1959* [Castles in Spain. A Family Chronicle 1949–1959]. Bucharest: Humanitas, 2013.
- Steinhardt, N. *Jurnalul fericirii* [The Diary of Happiness]. Cluj-Napoca: Dacia, 1991.
- Șoitu, Grigore. *Lungă scrisoare pentru un coming out* [A Long Letter for a Coming Out]. Bucharest: Fractalia, 2022.
- Tănase, Stelian. *Anatomia mistificării* [The Anatomy of Mistification]. Bucharest: Humanitas, 1997.
- Ugron, Nóra. *Orlando postuman* [Posthuman Orlando]. Bucharest: Fractalia, 2022.
- Ugron, Nóra. "Writing Queer Eastern European Worlds: Queer-feminist Literary and Activist Practices in Romania." *Transilvania*, no. 3 (2025): 11–27. <https://doi.org/10.51391/trva.2025.3.02>.
- Vintilă-Ghițulescu, Constanța. *Focul amorului. Despre dragoste și sexualitate în societatea românească, 1750–1830* [Love's Fire. On Love and Sexuality in Romanian Society, 1750–1830]. București: Humanitas, 2006.
- Zare, Sașa. *Dezrădăcinare* [Uprootedness]. Bucharest: FrACTalia, 2022.
- Zare, Sașa. "Să adun aceste notițe ca pe niște scoici de pe plajă" [Let Me Gather These Notes Like Shells on the Beach]. *Moldova.org*, 21 February 2024. <https://www.moldova.org/sa-adun-aceste-notite-ca-pe-niste-scoici-de-pe-plaja/>.
- Zorilă, Alex. *Spații aparte* [Spaces Apart]. Bucharest: Fractalia, 2023.